

В.О.Луцков,

Інститут економіки та прогнозування НАН України,
м. Київ

ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлені особливості розвитку національних економічних систем в умовах глобалізації соціально-економічного простору. На основі аналізу глобалізаційних тенденцій виявлено їх вплив на циклічність розвитку національних економічних систем. Уточнено поняття економічної кризи та визначено позитивний та негативний вплив глобальних процесів на соціально-економічний розвиток країн світу. Обґрунтовано напрямки деталізації дослідження впливу глобалізації на національні економічні системи та створення механізму ефективного регулювання і запобігання дестабілізаційним та кризовим явищам.

The specialties of the national economic systems development in the terms of globalization of socio-economic sphere are covered. On the basis of globalization trends analysis it is discovered their influence on the national economic systems development cyclicity. The author precises economic crisis concept and determines positive and negative effects of global processes on socio-economic development of countries. In the article it is validated the ways of the study itemization of the globalization influence on national economic systems and development of the mechanism of the effective regulation and preventing of destabilizing and crisis events.

Розвиток світової господарської системи свідчить, що всі економічні процеси і явища схильні до періодичних коливань: спадів та підйомів, пожвавлень та депресій, сплесків та криз. Саме завдяки циклічності здійснюється розвиток економічної системи і спостерігається його відносна стабільність, відбувається природний хід історичного розвитку явищ та подій. Дане твердження визнано більшістю економістів і вчених не тільки пострадянського простору, а й всього світу. Полеміка і основні розбіжності проявляються в основному в поглядах на причини та особливості формування циклів, довжину їх перебігу та механізми виникнення протиріч.

Найбільш проблемними аспектами процесу розвитку економічних систем є визначення меж циклічних коливань та їх критичних станів, одним з яких є криза. В енциклопедії подано визначення економічної кризи як порушення рівноваги між попитом і пропозицією на товари та послуги [1]. В розрізі масштабів прояву існують загальні та локальні кризи. Загальні охоплюють всю соціально-економічну систему, локальні – тільки деяку її частину. За рівнями можна виділити макро- та мікрокризи. Макрокризі притаманні досить великі обсяги і масштаби поширення, а мікрокриза охоплює тільки окрему проблему або групу проблем. Головною особливістю кризи є те, що

будучи навіть локальною або мікрокризою, вона може поширюватися на всю систему або на всі складові механізми розвитку, тому що в ній існує органічний взаємозв'язок всіх елементів і необхідність системного розв'язання проблеми. Важко не помітити, що економічній кризі передують значний розрив у пропорційності між попитом та пропозицією. Зважаючи на цей факт, можна виділити два основних види економічних криз: недовиробництва та перевиробництва. Криза недовиробництва спричинена зазвичай неекономічними факторами і пов'язана з порушенням економічного відтворення під впливом стихійних лих або політичних дій. Але в умовах глобалізації, окрім зазначених, додається ще цілий комплекс інших причин. Криза перевиробництва, або «циклічна» криза, є фазою економічного циклу, вона призводить до рецесії і подальшого депресивного процесу в економічній кон'юнктурі. Це криза, при якій баланс попиту та пропозиції різко порушується в сторону перевищення пропозиції над попитом, тобто сильно порушується здатність виробників реалізовувати товари в тій кількості, яку випущено або може бути випущено, виходячи з існуючих ресурсів та технологій. Результатом економічної кризи є зменшення реального валового національного продукту, масові банкрутства і безробіття, зниження життєвого рівня населення [2, 3].

Розвиток та вплив кризових явищ також залежить від глобальності даного процесу. Якщо на початку ХХ століття руйнації від кризових потрясінь зазнавали лише окремі економічні зони та пов'язані з ними ринки, то на сьогодні економічна криза в одній із сфер економічної діяльності обов'язково резонансом відбивається на інших сферах та охоплює цілі територіально-економічні зони. Така зміна склалася внаслідок глобалізації економічного процесу, що характеризується системною інтеграцією світових ринків і регіональних економік, всіх сфер людської діяльності. Конкретними проявами глобалізації стали: розвиток транснаціонального капіталу, формування світового фінансового ринку та регіональних економічних об'єднань. Це, по суті, передбачає форсований вихід державних економічних потенціалів за межі національних границь, становлення транснаціональних виробничих комплексів, освоєння світового економічного простору. Розвитку глобалізаційних процесів сприяє безпрецедентний прогрес нової техніки і технологій (комп'ютерних

та комунікаційних сіток, засобів транспорту, що забезпечують високий рівень економічних взаємозв'язків), який втілює в собі формування єдиного світового інформаційного простору [4, 5]. Створення глобальних виробничих структур і світових ринків різних видів (товарних, фінансових, кредитних, фондових, валютних, інтелектуальної власності, технологічних та тощо) та їх ефективне функціонування неможливе без володіння і оперативного використання найрізноманітнішої економічної та соціально-політичної інформації. У зв'язку з цим утворився світовий ринок стратегічної, ділової інформації та інформаційних технологій, завдяки якому стало можливим широке використання сучасного національного і транснаціонального капіталу. В таких умовах економіка в рамках національної системи зазнає більшого впливу від зовнішньоекономічних факторів, а тому залишається все менше можливостей запобігання кризовим явищам завдяки внутрішній регуляторній та антикризовій політиці. Глобалізаційний процес у такому випадку діє як окрема система і розв'язання проблем, пов'язаних із кризовими явищами в ній, потребує злагоджених антикризових дій від усіх її учасників. Така злагодженість майже неможлива як із соціально-політичної, так і з економічної точок зору, адже кожна національна економіка розвивається згідно з власними стратегічними завданнями і має на меті досягнення максимальної ефективності відтворювального процесу, що, як правило, суперечить інтересам та завданням інших національних економік. Ця закономірність пов'язана з тим, що країни-учасники світового господарства суттєво відрізняються розмірами територій, чисельністю населення, наявною кількістю природних ресурсів, транспортними можливостями, обсягами внутрішнього ринку, а тому і за рівнем розвитку та величиною свого економічного потенціалу [6].

За таких умов системна глобалізація економіки виступає регулятором міждержавної зовнішньоекономічної конкуренції. Кризові явища в такій системі стають вкрай руйнівними і мають здатність поширюватися подібно до ланцюгової реакції на всі сфери соціально-економічної діяльності та вражати майже всі територіально-економічні зони країн-учасників глобального процесу. Варто зазначити, що однією з головних відмінностей кризи, яка виникла в одному з елементів механізму глобальної системи є те, що в цей період підключається зазвичай

поведінковий фактор, який впливає на роль інших складових механізму та так само хвилеподібно дестабілізує економічну систему в цілому [7].

За розрахунком Департаменту стратегічного аналізу ФБК (табл. 1), який відображає щомісячні значення індексу антикризової ефективності деяких країн, можна спостерігати хвилеподібність враження національних економічних систем у період розгортання кризи.

Причина низького показника індексу антикризової ефективності Сполучених Штатів Америки в липні 2008 року прихована в іпотечній кризі, яка виразилася в банкрутстві банків і фактично стала однією з причин глобальної фінансової кризи 2008-2009 років, весь комплекс яких сьогодні ще не вияснено. За думкою експертів, у сьогоднішній кризі переплітається декілька криз різної протяжності і походження, тому трактування того, що сучасна глобальна криза зумовлена перевиробництвом грошей та неконтрольованістю фінансових інструментів є правомірним.

Таблиця 1

Значення індексу антикризової ефективності* [8]

	Лип.08	Сер.08	Вер.08	Жов.08	Лис.08	Гру.08	Січ.08
Україна	0,84	0,794	1,712	-0,345	-1,252	-1,087	-1,083
Росія	1,111	1,066	0,102	-0,443	0,032	-0,247	-0,6
Казахстан	0,408	0,161	0,477	1,09	0,147	0,955	0,059
Франція	-0,341	-0,434	-0,5	-0,146	0,109	-0,21	0,48
Німеччина	-0,457	-0,421	-0,473	-0,126	0,054	0,134	0,192
Велико-британія	-0,458	-0,484	-0,504	-0,039	0,368	0,119	0,523
Канада	-0,358	-0,352	-0,491	-0,03	0,631	0,239	0,346
США	-0,745	-0,331	-0,324	0,038	-0,088	0,097	0,084

*Індекс антикризової ефективності складено і розраховано по наступним показникам: ВВП, інвестиції в основний капітал, міжнародні (золотовалютні) резерви, обсяг промислового виробництва, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, оборот роздрібної торгівлі, зовнішньоторговий оборот, імпорт, експорт, індекс споживчих цін, індекс цін виробників, рівень безробіття, реальна заробітна плата, фондовий індекс.

Високе місце пострадянських держав у липні-вересні 2008 року пояснюється тим, що криза в Росії, Україні та Казахстані розпочалася з деяким запізненням порівняно з західними країнами, національні економіки яких набагато раніше і глибше задіяні у становленні глобальної економічної системи. В жовтні 2008 року, коли кризова хвиля економічних потрясінь почала вражати національні економіки пострадянських країн, індекс антикризової ефективності України виявився одним із найнижчих, випередивши тільки показники Росії.

В цей же період показники індексу по Сполучених Штатах Америки починають рости. Це пояснюється тим, що в національній економіці США вже розпочався процес впровадження антикризових заходів щодо стабілізації ситуації в соціально-економічній системі. Після цього, як правило, вступає в дію вищезгадуваний поведінковий фактор, викликаний антикризовими діями, який дестабілізує інші галузі національної економіки та провокує виникнення нової кризової фази, що так само хвилеподібно поширюється на всю глобальну економічну систему і тим самим впливає на показники індексу антикризової ефективності.

Отже, досліджуючи циклічність національних економічних систем, слід зазначити, що разом із позитивними зрушеннями, які є причиною глобалізації, існують і такі, що дестабілюють соціально-економічний розвиток в цілому. Процеси глобалізації формують досить тривалий етап розвитку інтеграційних форм на базі економічних союзів, які великою мірою зіграли позитивну роль у розвитку економік окремих країн.

Процес формування нової світової економіки характеризується зростанням ускладнень в організаційних та функціональних структурах і нерівномірним розвитком її основних компонентів. Глобалізаційні тенденції – перехід до так званої інформаційної економічної моделі – реалізуються в ситуації, що зберігає розриви у рівнях соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Сам процес глобалізації супроводжується глибокими структурними і функціональними протиріччями та диференціацією в окремих ланках світового господарства [6].

Незважаючи на такі деструктивні факти, спостерігається циклічний розвиток як у рамках національних економік, так і в цілому глобальної системи. Це дає змогу стверджувати, що процес створення загального інформаційно-економічного та соціально-політичного простору для діяльності усіх національних економік набуває ознак циклічного розвитку. Економічне зростання, «бум» (пік економічного зростання), спад та рецесія, притаманні розвитку національних економік тотожно відображаються на розвитку глобальної системи. Глобальна економіка, поєднуючи увесь соціально-економічний простір, розвивається як окрема система і підпорядковується принципам економічної циклічності.

Водночас країнам-учасникам глобального простору загрожують

критичні спади циклічного розвитку, що згубно впливають на економіки окремих країн на тлі відсутності сформованої глобальної системи ефективного регулювання, яка здатна своєчасно відокремити господарські інтереси країн, на території яких задіяні системи транснаціональних компаній та банків.

Отже, глобалізаційні процеси, які охоплюють більшість світового економічного простору, несуть у собі загрозу дестабілізаційних та кризових явищ національних економік, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток країн.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
2. [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://www.infoplease.com/ce6/history/A0821657.html>.
3. [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://abc.informbureau.com/html/yeiiiiexanee edecen.html>.
4. Дадалко В.А., Дадалко А.В. Международное экономическое сообщество: современное состояние и перспективы развития. – Мн.: Армита-Маркетинг, Менеджмент, 1999.
5. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства). – М.: БЕК, 1999.
6. Игнацкая М.А. Роль процессов глобализации в становлении новой экономики // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. – 2006.
7. Шинкарук Л.В. Нагромадження основного капіталу: теорія, аналіз та тенденції розвитку в Україні: - М.; К., 2006. – 59 с.
8. Индекс антикризисовой эффективности: Аналітична доповідь / Департамент стратегічного аналізу ФБК Росії. – М., 2009.